

KAMUOYU VE ÖLÇÜLMESİ

Prof. Dr. Oğuz ARI
Boğaziçi Üniversitesi

Kamuoyunun Niteliği ve Oluşması:

Kamuoyu toplulukla davranış türleri arasına girmektedir. Kamuoyu dışında başka toplulukla davranış türleri; her türlü kitle hareketleri, ayaklanmalar, isyanlar, devrimlerdir. Toplulukla davranış türleri kurumsallaşmamıştır, anidir, hemen ve sınırlı da olsa, ancak bir ölçüde örgütlenmiştir ve sınırlı da olsa amacına eriştikten sonra, sürekli olmazlar. Bir düzen değişikliğine yol açıldığı takdirde, kurumsallaşma söz konusudur, aksi takdirde yeni değişikliklere yönelinir. Toplumdaki çeşitli gerilim ve sorunlar, toplulukla davranış türlerine yol açar. Kamuoyu da, toplumdaki toplulukların sorunları ile ilgili olarak belirir. Kamuoyunun belirli bir konu da ortaya çıkması, ilgili sorunların kişileri etkilediğini göstermektedir. Kamuoyu tanımının bir boyutu, kişilerin birbirleriyle ilişkisi düzeyinde, toplulukta bireysel kanaatlerin oluşmasıdır. O açıdan, kişilerin kanaatlerinin ölçülmesi önem kazanmaktadır. Bu açıdan sorun, davranışların ve davranışlar gibi yüzeyde olan kanaatlerin ve davranışlar ve tutumları etkileyen, yüzeyde olmayan tutumların incelenmesidir.

Kamuoyu tanımının bir başka boyutu; örf ve âdetlerin, geleneklerin sorunların çözümünde etken olması, kamuoyunun gelenekler düzeyinde ortaya çıkmasıdır. Bu boyut, gelişmiş toplumlar için söz konusudur. Gelişmiş, piyasaya açılmış toplumlarda, kamuoyu tanımının birinci boyutu daha geçerlidir. Gelişmiş toplumlarda sorunların tartışılması kamuoyunu oluştururken, kamu karar örgütleri de tartışmalara yol açan sorunların çözümlenmesi yönünde kararlar

alır, sonuç olarak, bu kararlar kamuoyunu etkiler. Yeni sorunlar belirinceye dek, o konuda kamuoyu tatmin edilmiş olur. O açıdan kamuoyu geçicidir, süreksizdir; geçici ve süreksiz olduğu için de, başka toplulukla davranış türlerinde olduğu gibi, ampirik verilerden, bir sorun niteliği ortaya çıkaran gündelik olaylardan destek almaktadır. Öte yandan, haberleşme ve ulaştırmanın, kitle haberleşme araçlarının gelişmesi ile kamuoyu, giderek dünyada önem kazanmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzeyde karar alan örgütlerin, bu hususu göz önünde bulundurması gerekmektedir. Ayrıca, demokrasinin gelişmesi de, kamuoyu araştırmalarının gelişmesini desteklemektedir. Kamuoyu araştırmaları ise, kamuoyunun ölçülmesine dayanmaktadır.

Kamuoyunun Ölçülmesi:

Bir topluluğun belirli konularla ilgili eğilimleri anketler yoluyla ölçülür. Biz belirli konularla ilgili eğilimlerden söz etmeden önce, ölçü kavramını gözden geçireceğiz. Ölçü mantıkî ve matematik sistemin esaslarındandır. Hergün cereyan eden olaylar, bir mantıkî sisteme bağlı değildir. Bu olayların ölçülmesi, kontrolü ve önceden tahmini, matematik ve istatistikten yararlanılarak aralarında kurulacak ilişkilere bağlıdır.

Pozitif ve fizikî bilimlerde, şimdiye kadar bu çeşit olaylar arasında ilişkiler kurulmuştur. En dakik ölçüleri, fizikî bilimlerde uygulamak olanağı vardır. Öyle ki, son zamanlara kadar, fizikî bilimlerde eğilim (tendency) kavramı mevcut değildi, olayları sisteme intibak ettirmek kolaydı. Eğilim (tendency) ise, bir olayın olup olmayacağını, tam manasıyla önceden kestirememek demektir. Özellikle sosyal bilimlerde, eğilim kavramının rolü büyüktür. Zira, olayları bazı vasıfları itibarile ancak nisbî olarak ölçmek mümkündür. Dakik ölçüler, sosyal olaylara uygulanamamaktadır. O bakımdan, ancak bir olayın gelecekte vuku bulup bulmaması ile ilgili tendency'lerden söz edebiliriz. Kişisel eğilimleri attitude karşılığı olarak kullandık, ölçüde eğilim ise tendency'e karşılık olarak kullanılmaktadır. Şimdi, ölçü ve ölçmek olgusunun bir uygulama alanı olan ölçekler ve tahmin üzerinde duracağız. En basit şekli ile ölçmek olayları müşterek olan

vasıfları bakımından belirli bir kurala göre numaralamak, saymak, sınıflara ayırmak demektir. Nominal ölçeklerin fonksiyonu budur.

Sıra (ordinal), aralık (interval) ve oran (ratio) ölçekleri, nominal ölçeklerle karşılaştırmalı olarak giderek ölçmeyi, dakikleştirir, fizikî ölçeklere benzer ölçekler oluştururlar. Sıra ölçeklerinden oran ölçeklerine doğru, bir gelişme sırası izlenirse, giderek, sıfır noktası sabit, birimler arası aralıklar eşit olur. Tahmin, bir olayın aynı koşullar altında gelecekte olup olmamak olasılığını önceden kestirmek demektir ve istatistikte, bu hususu araştırmak için bazı yöntemler vardır. Bunların bir tanesi, olayların birbirine bağlı olarak değişmesi ile, korrelasyonla ilgilidir. En basit şekli de korrelasyon, iki değişkenin birlikte değişmesi olduğuna göre, bir korrelasyon tablosunda aynı yönde birlikte değişme ortalamalarından sistematik ya da tesadüfi sapmaların dağılımına göre, tahmin ya dakik olur ya da olmaz. Eğer sapmalar müşterek ortalamalar etrafında toplanmışsa, tahmin nisbeten dakiktir, değilse değildir. Birlikte değişmeyi ölçen korrelasyon dışında da yöntemler vardır. Korrelasyon kavramı birlikte değişmeyi açıklayan başlıca kavramlardan bir tanesi olduğundan biz, bu tür ölçme ile ilgili yöntemleri, belirlemesi bakımından, korrelasyon örneğine değindik.

Birlikte değişme genel eğilimi (tendency) işaret eder, tek tek olaylar hakkında bilgi vermez. Bu hususu da bir örnek vererek açıklayalım: Öğrencilerin fizik ve matematik derslerinden aldıkları notlar arasında büyük bir ilişki olduğu farz edilse, o takdirde matematikten yüksek not alan her bir öğrencinin fizikten de yüksek not alacağı ileri sürülebilir.

Tutum, İnanç ve Kanaatler:

Tutum, bir kişinin, kendisini ilgilendiren bir durum karşısında o husustaki öteki tutum ya da eğilimleri ile tutarlı olarak gösterdiği tepkinin arkasında gizli kalan, o tepkiyi belirleyen, hissî ve fikrî faktörleri de içeren bir tavidir. Tutum, bir kişinin kendi dünyasının bir parçası ile ilgili his, algılama, bilgi ve dürtülerinin sürekli organizasyonudur. Tu-

tum ve eğilim sözcüklerini, aynı olguyu açıklamak için kullanıyoruz.

Kişiliğin bir unsuru olan tutumlar birbirleriyle ilişkili bir bütünün çeşitli bölümleri halinde ortaya çıkarlar ve birisinden ötekine etki yapmak olasılığı vardır.

Tutumlar, elemanter ihtiyaçlar üzerine kurulmuş, sonra da sosyal gereksinmelerle çeşitli renk ve şekiller almıştır.

İnanç ise, bir kişinin öz dünyasının herhangi bir hususu hakkında her zaman sınamaya tabi tutulması gerekmeyen sürekli eğilimleridir. Kanaat, bir kişinin dünyasının herhangi bir hususu hakkında bilgiye ve sınamaya elverişli fikridir.

Şimdi örneklerle şu kavramları açıklayalım:

Sık sık bankaya para yatırmak, tasarruf eğiliminin belirtisi olabilir. Tasarruf eğilimi, bankaya para yatırmak davranışından istidlâl edilir. Fakat her zaman tutum ya da eğilim ve davranış arasında sıkı bir ilişki bulunmaz, hatta bir kişi, sosyal gereksinmelerle davranışında tutumunu gizlemek yoluna gidebilir. Çingeneler hakkında olumsuz fikri olan bir kimse, eğer çalıştığı işyerinde bir çingene varsa, durumun gereği ona karşı saygılı davranabilir. Tutumlar genellikle sürekli olurlar.

İnanca gelince, doğa üstü varlıklara, cennete, cehenneme inanan bir kimse, bu inancını, tamamlayıcı bilgiye gerek duymadan devam ettirir. Bazan başka bilgi edinse ve bu bilgi eski görüşlerinin değiştirilmesini gerektirse dahi, bunu yapamaz. İnançlar kişiliğin kolay kolay değişmeyen bir parçası haline gelirler.

Vapur saatlerinin işe gitmek için uygun olup olmadığı, manzaranın güzel veya çirkinliği hakkındaki fikirler, kanaatlerdir. Kişiliğin örgütlenmesinde kanaatler, inanış ve tutumlara oranla daha kolay değişir. Kanaatler, bilgi temelinde dayanır, sınanmaları daha kolaydır.

Kişiler arası ilişkiler alanında çeşitli örgütler, satış, reklam, seçim gibi halkla olan ilişkilerini, halkın kendileri hakkındaki kanaatine göre ayarlamak ve eğer ellerinde ise kamuoyunu lehlerine çevirmek zorundadırlar. Kamuoyu anketlerinin önemi, ilgili örgütlere bilgi verecek bir araç olmasındandır.

Kamuoyu anketleri, araştırmalarda bir çok kanaat ve tutumu içerir, yüzeysel kalabilir, tutumları inceleyen anketler ise bir veya birbirleriyle ilgili bir kaç tutumu derinlemesine ele alır.

Tutum lekleri:

1. Tutum lekleri vasıtalıdır. Tutum, davranışdan istidlâl edilir.

2. Tutum ile davranış arasında ilişki derecesi, yani tutumun davranışta belirip belirmemesi, o andaki koşullar tarafından tayin edilir. Yukarıdaki örneğimize dönersek memur, işyerinde selm verdiği ingene meslektaşına işyerinden ıkcınca, artık lüzumu kalmadığı için sırtını çevirebilir.

3. Tutum leklerinin dakiklik derecesi sabit değildir. En gelişmiş ölçekleri tutumlara uygulamanın zor olduğunu yukarıda görmüştük. Gerekli olan anketlerin çeşitli tutumları ve nüanslarını birbirinden ayırması ve anketler tekrar edildiği zaman aynı sonuçları vermesi, yani güvenilir olmasıdır.

4. Anketlerin amaca uygunluğu vasıtalı olarak lclr: Bir anket hazırlanır, belirli bir durum karşısındaki yüzeysel davranış, bu ankete verilen cevaba göre tahmin olunduktan sonra o cevabı veren kişinin gelecekteki davranışı ile anket sonucu arasındaki ilişkinin şekline göre, anketin amaca uygun olup olmadığı yani geçerliliği saptanır. Kamuoyu ve tutum anketlerini uygulamada en önemli geçerlilik kriteri yukarıda belirttiğimiz cevap veren kişilerin benzer durumlardaki davranışlarıdır.

İnanç ve tutum ölçekleri derinlemesine hazırlanabilir. Bu ölçeklerde kişinin, standardize edilmiş sorulara kabul veya red, biçiminde bir cevap vermesi istenir. Bu sorulara belirli şekilde verilen cevapların niteliğinden, tutumları istidlâl etmek mümkün olup bir kişiye ilgili grup içerisinde, ölçekteki yerine göre lehte veya aleyhte sayısal bir yer ve bir puan vermek olanağı ortaya çıkar. Ayrıca, sorular öyle hazırlanmış olabilir ki, cevapların niteliğine göre, red veya kabulleri derecelendirmek mümkün olur. Onun için, tek tek

sorulardan çok, soru kümeleri önemlidir. Ölçekteki soruları seçerken dikkate alınması gereken hususlar şunlardır:

1. Her sorunun ilgili olduğu tutum ile bir ilişkisi bulunmalı ve cevapları bu açıdan farklılaştırabilmelidir. Öyle ki, cevap verenler, tutumlarının nüanslarına göre, değişik şekilde karşılık versinler. Bazan sorunun tutum ile doğrudan doğruya bir ilişkisi bulunabilir, bazan da, özellikle verilecek cevap çekinilecek bir şeyse, soru tutuma dolaylı olarak bağlı olabilir. Yani, arada dolaylı bir ilişki vardır. Buna karşılık doğrudan doğruya sorulan soruların geçerliliğini saptamak olanağı daha çoktur. Tutum ölçekleri zaten dolaylı olduğuna göre, mümkün olduğu kadar doğrudan doğruya, sorunu ilgilendiren soru sormakta yarar vardır.

2. Ölçekteki sorular, cevap verenler arasında bir ayırım yapacak şekilde hazırlanmalıdır.

Kabul veya redler çeşitli kümelerde toplanmalıdır. Bu olanaksızsa, ölçekte, taraftar olmamakla taraftarlık arasında bir fark kalmaz.

Örneğin, bir ölçekte bir tutumun oubir kümeye ayrıldığı farzedilse, o takdirde o kümelere göre karşılık verilmelidir ki, ölçek anlamını korusun. Aksi takdirde, yani arada bir ayırım yapılmadan her kümeye aynı sayıda cevap verilirse, ölçek bir ayırım yapmıyor demektir.

3. Cevaplar bütün ölçek boyunca tutum nüanslarını kapsayacak biçimde, anket hazırlamak gerekir. Bahis konusu tutumun ne kadar nüansı varsa o oranda soru bulunması gerekirse de, bunu sağlamak güç olabilir. Gene de, bu yönde çaba göstermek gerekir.

4. Sorulara yanlış anlam vermeyi önlemek ve böylelikle ölçeğin güvenilirliğini arttırmak için, soruların sayısını arttırmak gerekir. O zaman, çeşitli yönlerdeki tesadüfi hatalar birbirini götürür. Örneğin, bazı soruların yanlış anlaşılmasından ötürü ortaya çıkacak hatalar, soruların sayısı çoğaltıldığı takdirde, artı ve eksi işaretlerinde olduğu gibi, birbirini götürür. Ancak sistematik, ön yargılı hatâ yapılmaması gerekir. Buna karşılık, ölçekteki soruların sayısı uygulama kolaylığı gereği ile ilgili olarak sınırlandırılmıştır. Ör-

neğın, Thurstone tipi ölçekte, genellikle yirmi kadar soru vardır.

Thurstone Tipi Ölçek:

Thurstone tipi ölçeğın meydana getirilmesinde şu safhalar vardır:

1. İlgili konu hakkında çok sayıda basit cümle toplanır.

2. Bir bilirkişi kurulu tarafından tutumu belirlemek gücü üzerinde durularak, tutumun onbir nüansına karşılık olan cümleler seçilir. Çünkü, Thurstone, ölçeğı tutumları nüansları itibarile, eşit aralıklı onbir kimseye ayırmaktadır.

3. Cümlelerin tutumun onbir nüansından hangisine karşılık olduğunu bilirkişi kurulu belirtir ve ona göre o cümleye puan verilir. Cümleler bu şekilde, eşit aralıklı onbir kümeye ayrılır ve puanlarla tutum teşhis olunur. Ölçeğe dahil edilen cümlelere bilirkişilerin verdikleri puanların median'ı yani % 50'si, bu cümlelerin ölçek puanını oluşturur. Cümleler, soru anlamını taşır.

4. Geriye kalan cümleler arasında son bir ayırım yapılarak bir takım cümleler daha seçilir ve ölçek boyunca serpiştirilir.

Cümleler çeşitli kaynaklardan toplanabilir. Basit olmaları ve başka bir anlama gelmemeleri gereklidir. Bilirkişilerin çok sayıda olması tercih edilir. Cümlelerin ölçekteki yeri hakkında bilirkişiler arasında fikir birliğı olması gerekir. Fikir birliğı olmadığı zaman, yani bir cümle birbirine yakın frekansla onbir kümeden herhangi birine konduğu takdirde, o cümle ölçeğe konmaz. Ölçek puanları itibarile, cümlelerin bir denge ortaya çıkarması gerekir. Cümlelerin onbir küme arasında, aynı oranda dağılması gerekir. Cümleler bazı kümelerde toplanırsa, ölçek dengesiz olur.

Likert Tipi Ölçek:

Likert tipi ölçek şöyle hazırlanır:

1. Bir konu ile ya doğrudan doğruya ilgili, ya da dolaylı olarak ilgili çok sayıda cümle toplanır ve bir anket meydana getirilir.

2. Anket daha büyük gruba uygulanmadan, bir deneme grubu (pilot grup) üzerinde uygulanır ve gruptakilerin şu şekilde tepki göstermeleri sağlanır:

1. İçten katılım
2. Katılım
3. Karar vermedim
4. Katılmam
5. Kesinlikle karşıyım

3. Her cevap kategorisine, yukarıdaki 1 ile 5 arasında bir puan vermek suretiyle, cevap verenin aldığı puanlar toplanır. Bu işlem, her kişi için tekrar edilir.

4. Genel toplamla ilişkisi olmayan, korrelasyonu zayıf cümleler (sorular) ölçekten çıkarılır. Bu çeşit sorunların, ölçekteki öteki sorularla aynı şeyi ölçmediği ileri sürülmektedir. Büyük gruba uygulanacak anket formunda, otuz kadar soru bulunabilir.

Likert ve Thurstone Ölçeklerinin Karşılaştırılması:

Bilirkişiler arasında anlaşmayı sağlamak amacı ile, Thurstone ölçeğinde cümlelerin, muhtevasının, ölçülmesi gereken durum ile görünür bir ilgisi bulunması gerekmektedir. Likert ölçeğinde ise, buna o kadar gerek yoktur. Likert, anket sorunlarının işlevlerini ifade etmeleri ile ilgilenmektedir. Amacı programatiktir. Thurstone ise, bir bakıma, mutlak anlamı olan bir ölçek meydana getirmek istemiştir.

Ölçek meydana getirmekteki zorluk bakımından ikisi arasında büyük bir fark yoktur. Thurstone ölçeği yapılırken, bir bilirkişi kuruluna ihtiyaç vardır. Likert ölçeğinde ise, korrelasyonların hesaplanması, bir deneme grubuna gereksinme göstermektedir.

Ölçek kriterlerinin dakikliği açısından her iki ölçekte de, fiziki ölçeklerin dakikliğine ancak bazı yaklaşımlar vardır.

Puanlara gelince, durum şöyledir: Likert ölçeğinde kazanılan puanlar, anketin uygulandığı kişiler ve gruplar aç-

sından değerlendirilir. Thurstone ölçeğinde puanlar, cevaplara değil, bilirkişilerin cümleleri çeşitli kategorilere göre tasnif etmelerine bağlıdır. Bilirkişiler bu işlemi yaparken ne kadar objektif davranmışsa, puanlar o kadar mutlak bir anlam kazanır.

Thurstone tipi ölçek hazırlanırken, bilirkişilerin bir tutumu çeşitli nüanslara ayırması ile, cevap verenlerin zihninde ortaya çıkacak algılamalar arasında tam bir anlaşma olması öngörülmüştür. Halbuki böyle bir anlaşma ortaya çıkmazsa, puanların mutlak bir anlam kazanması olanağı zayıflar.

Bu ölçekler dışında, başlıca olarak, Bogardus ve Gutman ölçekleri vardır. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz ölçeklerin uygulama alanı daha yaygın olmuştur. Kamuoyu anketlerinin hazırlanmasında ya bu ölçeklerden yararlanır, ya da açık veya kapalı uçlu, birbiriyle ilişkili sorular hazırlanır. Bu soruların da açık, seçik olması, çeşitli anlamlara değil, fakat tek bir anlama gelmesi gereklidir.

Kamuoyunun ölçülmesinde, bu sorunlar dışında anketçilerin seçimi ve eğitim, anket uygulaması için örneklem alma sorunları ile de karşılaşmaktadır. Teknik ve istatistiki konuları kapsayan bu sorunlar, ayrı inceleme konusudur.

Sonuç:

Giderek çeşitli bölgelerde yaşayanların birbirlerinin gereksinme ve sorunlarını daha ayrıntılı olarak algıladıkları, en azından bu sorunlar hakkında bilgi sahibi oldukları dünyamızda, kamuoyunun önemi artmaktadır. Çünkü kilit mevki-lerde olup da karar verenler dışında, toplumların çeşitli ulusal ve uluslararası sorunları, piyasaya açılma ile halkın ve kitlelerin ilgisini çekmekte, sınırlı sayıda kişiler dışında çok kişiyi, bu sorunlar hakkında kanaat edinmeye doğru itmektedir. Kamuoyunun ölçülmesi ile ilgili çalışmalar, o bakımdan yarar sağlar. Ülkemizde çeşitli örgütler zaman zaman kamuoyu yoklamalarına girişmektedir. Yukarıda sözü edilen ölçeklerin uygulanması bu tür çabalarda daha ayrıntılı bilgi sağlanması bakımından yararlı olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ari, Oğuz, **İzmir'de Kitle Haberleşmesi**, Ankara, 1972.
- Olasılık ve Örneklem Alma, Keleş R., (yayınlayan) **Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem**, Ankara, 1976, s. 59-78.
- Cantril, H., **Gauging Public Opinion**, Princeton, Princeton University Press, 1947.
- Kretch, D., Crutchfield S., **Theory and Problems of Social Psychology**, N.Y., McGraw Hill, 1947.
- Selltiz, C., Jahoda, M., Deutch, M., Cook, S. W., **Research Methods in Social Relations**, N.Y., Holt, 1962.
- Stevens, S. S., **Mathematics, Measurement and Psychophysics**, Stevens, S. S., (yayınlayan), **Handbook of Experimental Psychology**, adlı yapıt, N.Y., Wiley, 1951, s. 1-49.
- Smelser, N., **The Determinants of Collective Behavior**, Moore, W., A. Cook, RbM. (yayınlayanlar), **Readings on Social Change**, N.J., Prentice Hall, 1967, s. 7-13.